

ביאורים

מצוות התורה אינן מקיפות את כל חייו של האדם. ישנן פעולות רבות שהתורה לא התייחסה אליהן במפורש כמצווה או כעבירה, אך הן חלק בלתי נפרד מעולמנו האנושי. רבנו בחיי קורא למעשים אלו: מותר, דהיינו מעשים שיש לאדם רשות לעשותם. מעשים אלו מתחלקים לשלושה חלקים:

חינוי (די הסיפוק): מעשים שהאדם חייב לעשות כדי להתקיים: אכילה, שתיה, שינה מספקת והדאגה ללבוש ולמקום מגורים אינם מותרות אלא צורך קיומי לכל אדם. כל הפעולות הללו ועוד לוקחות חלק ניכר מזמנו של האדם, ממחשבותיו ומפעולותיו. חלק זה איננו מוגדר במפורש כמצווה בתורה, אך אם נעשה כראוי הוא זוכה על ידי משורר תהילים ליחס חיובי וטוב. הפעולות החיוניות הן חלק מחיים בריאים ומאוזנים של כל אדם, אך ישנן פעולות שהאדם עושה אותן שאינן חיוניות. הן מתחלקות לשניים: פעולות שהן מעבר לצרכי החיים של האדם, ופעולות שהאדם עושה שאינן מספיקות לו לחיים בסיסיים ונורמאליים. ואלו הן:

מיותר ('הריבוי'): פעולות שחורגות מהצורך הבסיסי של האדם: אכילה מופרזת, עיסוק רב במראה חיצוני ובלבוש, דיבורי סרק ומרדף אחרי העושר הן פעולות שאינן הכרחיות לקיומו של האדם. התורה אינה קוראת להן עבירות, אך היא מזהירה את האדם מלעשות אותן, מכיוון שהאדם יכול להתדרדר מהן אל העבירות ממש. בנוסף לכך, הן מגלות שהמרכז בחייו של האדם הוא העולם הזה על כל תאוותיו והנאותיו, ולא העיסוק ברוחני ובעדין.

אינו מספיק ('הקיצור'): אלו פעולות שהאדם עושה שאינן מספיקות לאדם רגיל מן השורה. יש נורמה חברתית וצרכים בסיסיים לרוב בני האדם. אדם רגיל, כדי לחיות כמו שצריך, נצרך לאכול מזון בכמות מספקת ולישון סך שעות כדי שיהיה רענן וצלול. אדם הבוחר לעשות פעולות שאינן מספיקות, בזה שאוכל ארוחות מינימליות וישן מספר שעות מועט חי במועד ובבחירה באופן שלא מתאים לכלל האנושות.

היחס לפעולות אלו נובע מתוך כוונת האדם בעת עשייתן:

אם האדם מכוון בהם להתרחק מתאוות העולם הזה ולהתקרב לקב"ה בדרך של פרישות - פעולות אלו הופכות להיות חיוביות וטובות. אך אם האדם מתכוון בעת עשייתן בסתר ליבו שיכבדו אותו על כך, או שמונע מגופו אכילה נאותה כי רוצה לצבור ממון - הפעולות הופכות לשליליות במיוחד. מתברר שגם פעולות אלו מגלות שמרכז חייו של האדם הוא תאוות העולם הזה. הוא דבוק בעולם הזה כל כך עד כדי שהוא מענה את גופו. זו מסירות נפש על התאוות. כמובן שדבר זה אינו רצוי בעיני הקב"ה.

הרחבות

• דברה תורה כנגד יצר הרע

מה שזכרנו בתקנת הגופות והנאותם מגנה... מפני שמביא האדם על מה שהזהיר הבורא ממנו. לפי רבנו בחיי, האדם נדרש לכוון לשם שמים את כל ענייניו ההיתר שבעולם הזה. אם לא יעשה כן, עלול הוא להגיע לידי עבירה, בעקבות שקיעתו בעולם חומרני בו רצון ד' אינו עומד לנגד עיניו.

דוגמה בולטת שמהווה מקור לנקודה זו, אנו מוצאים בעניין אשת יפת תואר. התורה התיירה לקחת אשת איש גויה בשעת מלחמה. אולם רש"י מזהיר: "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור, אבל אם נשאה, בסופו להיות שונאה... וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה" [דברים כא, יא]. הרב חר"פ מקשה: אם כן, מדוע התורה התיירה אשת יפת תואר? ודאי שאין כאן כניעה ליצר האדם, שכן הקב"ה יכול היה להנמיך את עוצמת היצר סביב העניין ולא להזדקק להיתר 'בעיית' זה! על כך תירץ, שאשת יפת תואר אמורה הייתה להיות מותרת. אך חז"ל הדגישו שגם ענייני ההיתר מותרים רק כאשר מטרת האדם בהם היא לצורך עבודת ה' ולא לסיפוק תאוותיו הגשמיות. מכך שגם אם הייתה אשת יפת תואר אסורה היה האדם נכשל בה, אנו לומדים שבודאי כל הימשכות האדם אחריה אינה לשם שמים אלא לסיפוק תאוותיו. כיוון שכן, יגיע הוא בהכרח לאיסורים בעקבות זאת אפילו שלמעשה מותרת היא. מכאן שגם העיסוק בענייני ההיתר צריך להיעשות מתוך כוונה לשמים [מי מרום, דברים, מאמר מג].

והמתר ° מתחלק לשלושה חלקים: דיי' הספוק, והרבויו, והקצור °.

דיי' הספוק הוא, מה שאי אפשר לאדם לעמוד בלעדיו בתקנת גופו והנהגת עניניו, כמו המזון במאכל ובמשנתה, והמלבוש, והמחסה, והדבור מה שהוא צריך אליו בסדר עניניו ופעולותיו וסחורותיו, והשתמשו בכל מיני תנועותיו, ושיקח מהם כדי הספוק והנכונה ° אשר בהם יכון ענינו, כמו שאמר הפתוח (תהלים קיב, ה): "טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט" °.

והחלק השני שהוא הרבויו, והוא עבר גבול דיי' הספוק אל התוספת, אשר אין צריך הריבוי בה לאדם, כמו הרבויו מן המאכל והמשנתה. וכבר הזהיר ממנו החכם באמרו (משלי כג, ט): "אל תהי בסבאי יין וזללי בשר למו". וכן שיפליג להתקשט במלבושים, ומרחיב במשכנים ° ללא דחק, ומותרו הדברים °, אשר איננו בוטח שלא יפשל בהם °, כמו שאמר החכם (משלי י, ט): "ברב דברים לא יחדל פשע". וכן אמר רב הבעילות (משלי כט, א): "ורועה זונות יאבד הון", ואמר (משלי לא, א): "אל תתן לנשים חילך", ואמר (דברים יז, ט): "ולא ירבה לו נשים", והשתדלות ברב הקנן וקבוץ הממון, ובה נאמר (משלי כג, ד): "אל תיגע להעשיר מבינתך חדל", ואמר (דברים יז, ט): "וכסף וזהב לא ירבה לו מאד". וכל מה שזכרנו בתקנת הגופות והנאותם מגנה באחרונה °, מפני שמביא האדם על מה שהזהיר הבורא ממנו ויאסר אותו.

והחלק השלישי מן המתר הוא הקצור, והוא, שלא יגיע האדם אל גדר דיי' הספוק במאכל, ובמשנתה, ובמלבוש, ובמשגל, ובדבור, ובשנה, ובעסק בצרכי המזון, והדומה לזה. וזה החלק לשני חלקים, שיהיה חסידות ° או לענין העולם. ומה שיש ממנו לחסידות ולהתקרב בו אל יי' על דרך הפרישות, הוא משבח, ויש עליו גמול, כמו שאמר החכם (קהלת ז, ט): "לב חכמים בבית אבל ° ולב פסילים בבית שמחה". ומה שיש ממנו לענין העולם, והוא להותיר ממנו °, או לשבח אותו שהוא פורש מן המתר ומקספק מן העולם בפחות ממנו, זה מגנה, מפני שהוא יוצא מנתיב הבינוני °, והוא חומס את גופו, וזה מפני רב אהבתו בעולם. ואמרו קצת החכמים: "מי שפורש מן העולם לאהבת העולם כמי שמכבה האש בתבן". אבל הדבור והשנה, הקצור בהם משבח. הדבור, מפני שהשתיקה אחריתה ° יותר טובה, כמו שאמר החכם (קהלת ה, א): "אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על פן יהי דברך מעטים". אבל השנה °, כמו שאמר (משלי ה, ט): "מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב".

והמתר - דבר הרשות. **דיי' הספוק** - צורך הכרחי. **והרבויו** - מותרות. **והקצור** - פרישות מופרזת. **והנכונה** - בשיעור הראוי. **יכלכל דבריו במשפט** - עיסוקו בצורה מאוזנת וישרה. **במשכנים וכו'** - בדירות פאר. **הדברים** - בדיבור. **שלא יפשל בהם** - בדיבורים אסורים. **מגנה באחרונה** - עשוי לגרום בעתיד קלקול לאדם. **חסידות וכו'** - יבואר בהמשך הפסקה. **בבית אבל** - דואגים מיום המיתה. **וימה שיש ממנו וכו'** - פרישות נובעת מאהבת העולם הזה. **להותיר ממנו וכו'** - מסתפק במועט כדי שיהיה לו ממון רב או שישבחוהו בני אדם. **מנתיב הבינוני** - מהדרך המאוזנת. **אחרייתה** - תוצאותיה. **אבל השנה** - הממעט בה משובח.